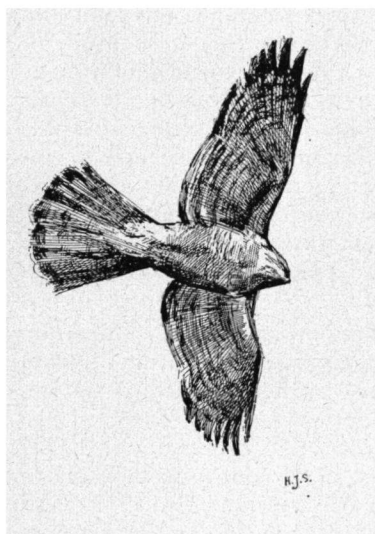

De HAVIK als broedvogel in Nederland

Door H. J. Slijper

Nederlands Valkeniersverbond „Adriaan Mollen”, met medewerking
van het R. I. V. O. N.

*Es haust im düsteren Walde
Ein Habicht grimm und grau.
Er schont kein Tier der Halde
Kein Vöglein auf der Au!*

*Und was er sinnt ist Schrecken,
Und was er blickt, ist Wut,
Und was er ruft, ist Grauen,
Und was er treibt ist Blut.*

*Habt Ihm sein Weib erschlagen
Zerschossen stets die Brut,
Kennt nur noch wildes Jagen
Und Rache peitscht sein Blut.*

*Doch nie war sein Geschlechte
So mörderisch wie Ihr!
Er jagt mit gleichem Rechte
Und schonender als Ihr!*

Dr. F. Engelmann: Die Raubvögel Europas

Het hier volgende verslag is een samenvatting van een uitvoeriger gedocumenteerd artikel dat de achteruitgang van de havik als broedvogel in Nederland zal behandelen en dat eerlang in „Limosa” zal verschijnen.

Het leek ons een goede gelegenheid deze samenvatting in het speciale roofvogelnummer van het Vogeljaar te publiceren. Bovendien zullen op dit opstel stellig reacties en aanvullingen komen, die dan weer in het gedocumenteerde verslag verwerkt kunnen worden.

We zullen het bijzonder op prijs stellen als men ons broedgegevens, ook negatieve, wil toesturen, vooral over de jaren 1962 en 1963.

De gegevens waarop we ons konden baseren werden verkregen uit de bestaande litteratuur en dankzij oproepen in enige tijdschriften. Veel gegevens ontvingen wij door de medewerking van de Ned. Ver. tot bescherming van Vogels. Het RIVON stelde zijn dossiers geheel tot onze beschikking en voor de schat aan gegevens, die daardoor verwerkt kon worden, zijn we zeer dankbaar. Verder gaat onze grote dank uit naar de vele briefschrijvers, die de moeite hebben genomen hun vaak zeer uitvoerige gegevens voor ons op schrift te stellen. Ook vele mondelinge berichten waren van waarde vooral ook, doordat tijdens een gesprek vaak zo'n veelzijdige informatie verkregen wordt. Zoals bekend werden de roofvogels vroeger openlijk en zeer sterk vervolgd (zie o.a. Braaksma, Knippenberg en Langenhof, Limosa 32, 1959, no. 4, blz. 206), zodat het geen verwondering mag wekken dat

reeds vóór 1920 de *havik* blijkbaar een zeldzame vogel was; stellig in de jaren tussen 1920 en 1930 één van onze zeldzaamste broedvogels. Na 1930 werd de *havik* wat algemener. Zeker kwamen er meer broedgevallen aan het licht doordat er meer waarnemers in het veld kwamen. De voortschrijdende natuurbeschermingsgedachte heeft er voorts toe bijgedragen, dat meer dan vroeger de *havik* getolereerd werd. Ook achtte L. Tinbergen het mogelijk dat de *havik* door het afleggen van zijn schuwheid betere voortplantingsmogelijkheden kreeg. Toch is volgens L. Tinbergen de belangrijkste oorzaak van de toeneming van de *havik* de uitbreiding van het bosareaal geweest. Waar de *havik* als typische standvogel zelden meer dan 100 km ver weg trekt is het wel waarschijnlijk dat deze toeneming berust op nakomelingschap van inlandse *haviken*. De vroegtijdige bescherming op Hoge Veluwe, Veluwezoom en in Montferland moet dus wel van belang geacht worden. Omdat dennebos pas na 40-50 jaar geschikt wordt als broed- en jachtgebied van de *havik* is de toeneming pas langzaam op het zich uitbreidende bosareaal gevolgd.

Het type „bos” dat aangeplant werd voorziet volgens L. Tinbergen bovendien in de behoeften van de *havik*: gelijkvormig hout met weinig dekking tussen de stammen, zodat de *havik* in het voordeel is op zijn prooien, die juist die dekking nodig hebben.

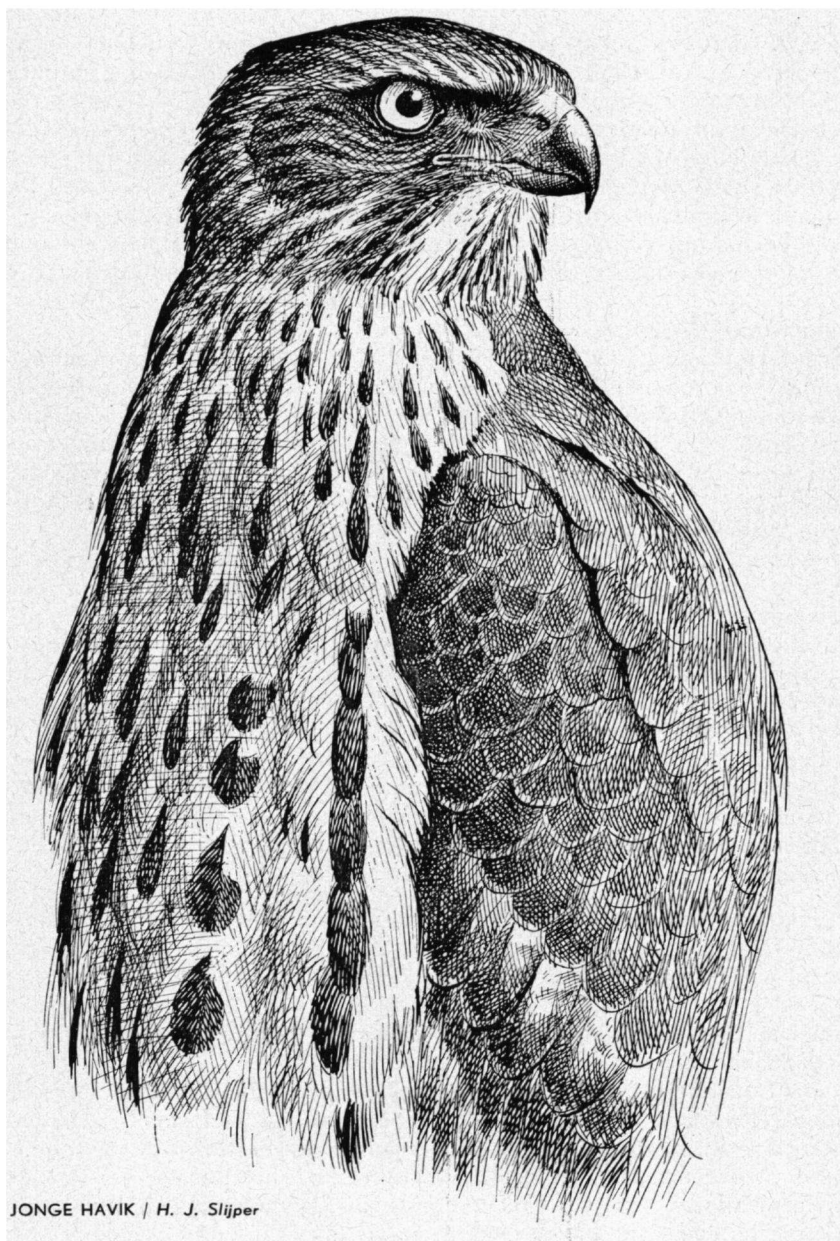
F. Haverschmidt (Faun. Overzicht van de Ned. broedvogels, 1942) constateert een duidelijke toeneming sinds 1930, vooral op de Veluwe en in latere jaren ook in Achterhoek en Montferland. In 1939 werd het aantal broedparen van de *havik* op de Veluwe op ca. 25 geschat. De toeneming zette zich met enige „ups and downs” voort en het aantal in geheel Nederland bedroeg volgens een schatting van Bierman in 1957 (uitgaande van gegevens van het RIVON) ca. 100 paar (Jaarboekje Vogelbescherming, 1955-1956).

Door alle literatuurgegevens en de archieven van het RIVON nogmaals door te nemen en door de enquête van 1959-1960, waarbij ook vele oudere gegevens aan het licht kwamen, bleek dat de raming van Bierman nog aan de voorzichtige kant is geweest, zoals uit het hier volgende moge blijken.

In de jaren tussen 1945 en 1958 werd de *havik* in alle provincies, behalve Zuid-Holland en Zeeland, als broedvogel signaleerd. De aantallen broedparen worden per provincie in tabel I weergegeven. In totaal krijgen we een gemiddelde van 116 broedparen tussen 1945 en 1958. Als we er verder rekening mee houden, dat zelfs in ons goed doorzochte land nog horsten over het hoofd gezien worden en daarom een marge van bv. 10 % aannemen, dan lijkt een schatting van gemiddeld 125 jaar per jaar niet te hoog. In sommige jaren zal het aantal broedparen van de *havik* wel ruim 140 geweest kunnen zijn.

Het aantal broedende *haviken* was dus niet gering, het beschikbare biotoop in aanmerking genomen. Het was dit grote aantal *haviken*, dat — althans plaatselijk — een probleem ging vormen en niet alleen voor het jagend deel van de Nederlandse bevolking.

De reputatie van de *havik* kwam ernstig in het gedrang. Hoewel er van de zijde van de Kon. Ned. Jagers Vereniging uitdrukkelijk gewezen werd op de mogelijkheid, met een vergunning van O.K.W., „las-

JONGE HAVIK / H. J. Slijper

tige" *haviken* af te schieten of weg te vangen, moest helaas geconstateerd worden dat de *havik* op zeer vele plaatsen, meer dan vroeger, clandestien werd afgeschoten.

Bij het jagen en bij het beheer van een jachtveld zijn vaak grote belangen gemoeid en de financiële offers zijn vaak niet gering. Daar komt nog bij, dat er in de mentaliteit van het jagende publiek na de oorlog wel het één en ander veranderd is en niet in alle opzichten ten goede. Het jagen is zeer duur geworden en de generatie jagers die

zich dit tijdverdrijf kan permitteren heeft vaak (nog?) niet de juiste instelling ten opzichte van wat we — zelfs in ons land — het natuurlijk evenwicht kunnen noemen. Zeer te betreuren is dat dit afschot in vele gevallen clandestien geschiedde. Men houde mij ten goede, dat ik geen feiten en voorbeelden geef. Vele gevallen werden mij strikt vertrouwelijk medegedeeld. Bovendien is het de ervaring van alle vogelbeschermers/controleurs-Vogelwet dat in de meeste gevallen door persoonlijk contact met de betrokkenen en een reëel pleidooi voor de *havik* meer goed te doen is, dan met een gestreng optreden in — vaak juridisch niet geheel meer te bewijzen — gevallen van overtreding van de Vogelwet.

Een factor van groot belang is waarschijnlijk het uitvallen van het konijn als prooidier (door de myxomatose) voor de *havik* geweest, waardoor het grote aantal *haviken* van een makkelijk verkrijgbaar stelpvoedsel was verstoken en zij zich op vele plaatsen méér dan vroeger zijn gaan vergrijpen aan pluimvee, kostbaar jachtwild en voor de vogel- en natuurbescherming evenzeer belangrijke soorten als *korhoen*, *zwarte specht*, *boomvalk* enz.

Ongetwijfeld zullen de *haviken* in konijnenrijke gebieden waar myxomatose heerste een makkelijk bestaan gehad hebben. Ervaring van valkeniers wijst er op, dat myxomatose-konijnen zeer vlot werden aangevallen en gepakt en het is een bekend feit, dat iedere roofvogel graag pakt wat afwijkend of gehandicapt is. Het is mogelijk, dat de *havik* — na een aanvankelijk makkelijk bestaan — na het bijna geheel verdwijnen van het konijn zijn toevlucht heeft moeten nemen tot andere prooi-soorten. Zo broedden er b.v. in 1957 in de ca 9000 ha. grote bossen bij S. zes paar *haviken*. Toen de konijnen daar door myxomatose verdwenen, zochten de *haviken* andere prooi. Zij sloegen toen in korte tijd bij A. en U. zes *korhoenders*, hetgeen vroeger slechts sporadisch voorkwam (med. aan het RIVON).

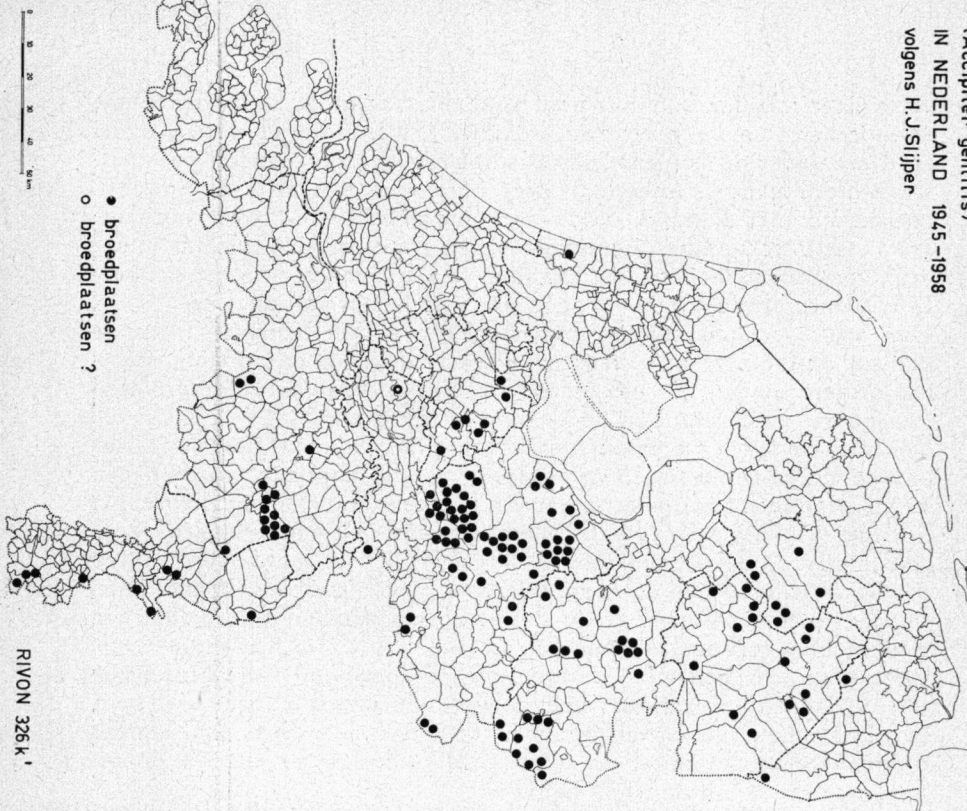
Een ander voorbeeld: op K. heeft men enige tijd geleden de *havik* laten opkomen tot 1 paar per 400 ha. (Het betreft hier een grofwild-jacht, waar men zich van de *havik* weinig aantrekt.) Dit was ongunstig voor *korhoen*, *zwarte specht*, *torenvalk*, *boomvalk* enz. Na beperking van de *havik* is de toestand veel beter geworden. Dezelfde ervaring opgedaan op H. (med. aan het RIVON).

Dat weidevogels aan de *havik* ten prooi vallen schijnt slechts zeer incidenteel voor te komen; dit in tegenstelling tot wat soms gesuggereerd wordt. In de eerste plaats bewonen ze verschillende biotopen, die niet vaak aan elkaar grenzen. Verder zijn weidevogels veel te snel en te wendbaar voor de *havik*, die slechts bij uitzondering van korte afstand bij een verrassende overval enige kans zal kunnen maken.

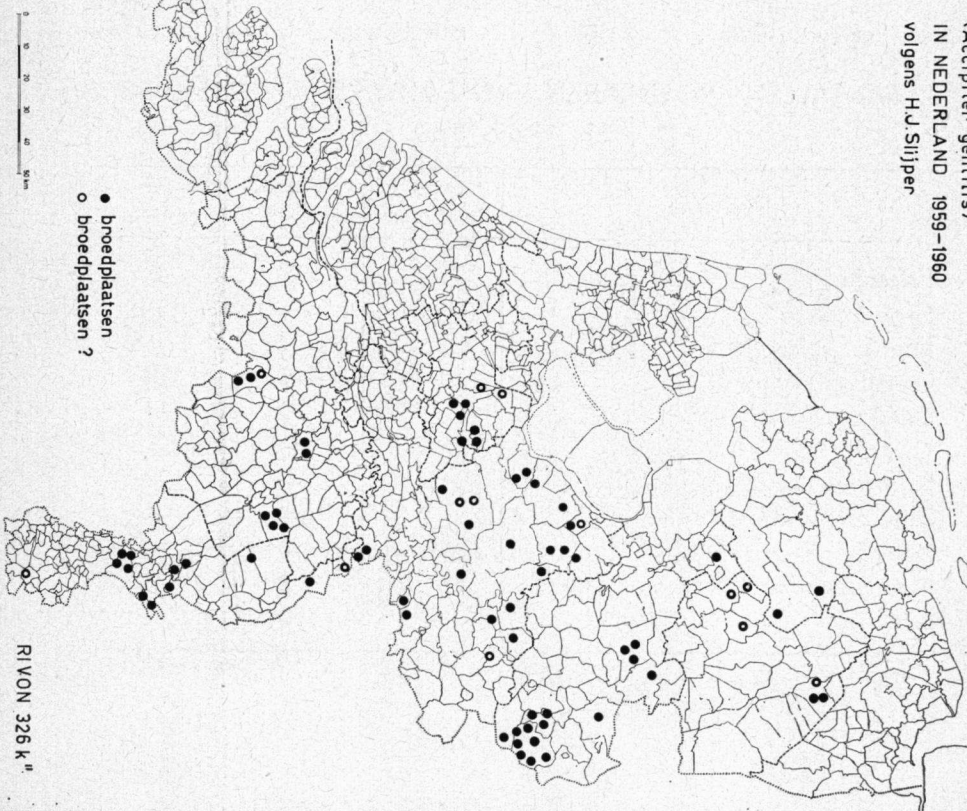
Wel is gebleken dat *haviken* regelmatig bezoek aan een kokmeeuwkolonie brachten om jonge meeuwen die het bos waren ingelopen te pakken. Deze *havik* bleek ook oude meeuwen aan de bosrand met succes te overvallen.

Het lijkt dus waarschijnlijk, dat in de typische konijnengebieden, zoals bv. de Veluwe, de schadelijke invloed van de *havik* bij het verdwijnen van het konijn het sterkst voelbaar werd. Het is mogelijk, dat de *havik* in Overijssel, de Achterhoek en Brabant niet schadelijker werd na het

BROEDGEVALLEN VAN DE HAVIK
(*Accipiter gentilis*)
IN NEDERLAND 1945-1958
volgens H.J. Sijper

BROEDGEVALLEN VAN DE HAVIK
(*Accipiter gentilis*)
IN NEDERLAND 1959-1960
volgens H.J. Sijper

verdwijnen van het konijn, omdat daar door de grote landschappelijke variatie een ruimere keuze van prooidieren was, waaruit de dus uiter-aard al minder op konijnen gespecialiseerde *haviken* konden putten. De achteruitgang is althans in deze provincies minder sterk geweest, hoewel ook hier de *havik* minder met rust gelaten werd dan voorheen. Nog steeds schijnt het eierenverzamelen door, op zijn zachtst uitgedrukt amateurs, in bepaalde gevallen een funeste invloed te hebben. In één dorp op de Veluwe wonen b.v. vier lieden van dit slag.

Ook heeft de *havik* soms te lijden gehad van het recreatie zoekende publiek. Fotograferende mensen namen jongen uit de horst of stootten grotere jongen met takken op de grond, waar ze gefotografeerd werden en verder aan hun lot werden overgelaten.

Ten slotte moeten we er ernstig rekening mee houden, dat de afgelopen en de komende jaren de invloed van de landbouwvergiften een steeds grotere rol zal gaan spelen. In het Landbouwkundig Tijdschrift (74, no. 14) geeft Dr. M. F. Mörzer Bruijns bij zijn artikel over de gevolgen voor de vogelstand van het gebruik van landbouwvergiften een lijstje waarop ook de *havik* voorkomt met 4 stuks. Zelf ontvingen we slechts éénmaal een bericht dat er op zou kunnen wijzen, dat een *havik* door vergif omgekomen zou zijn.

Hoewel we dus nog weinig weten over de gevolgen van het gebruik van de landbouwvergiften, moeten we aannemen dat deze wel eens ernstig kunnen zijn, mede gezien het feit dat op de lijst van Mörzer Bruijns veel vogelsoorten in grote getale voorkomen, die tot de regelmatige prooi van de *havik* behoren.

Voor zover onze informatie strekt heeft het er alles van, dat de achteruitgang van de *havik* zich in de jaren na 1960 heeft voortgezet en dit heeft een enkele maal ook de bevreemding gewekt van jagers en

AANTALLEN BROEDPAREN VAN DE HAVIK IN 1945-1958 EN 1959-1960

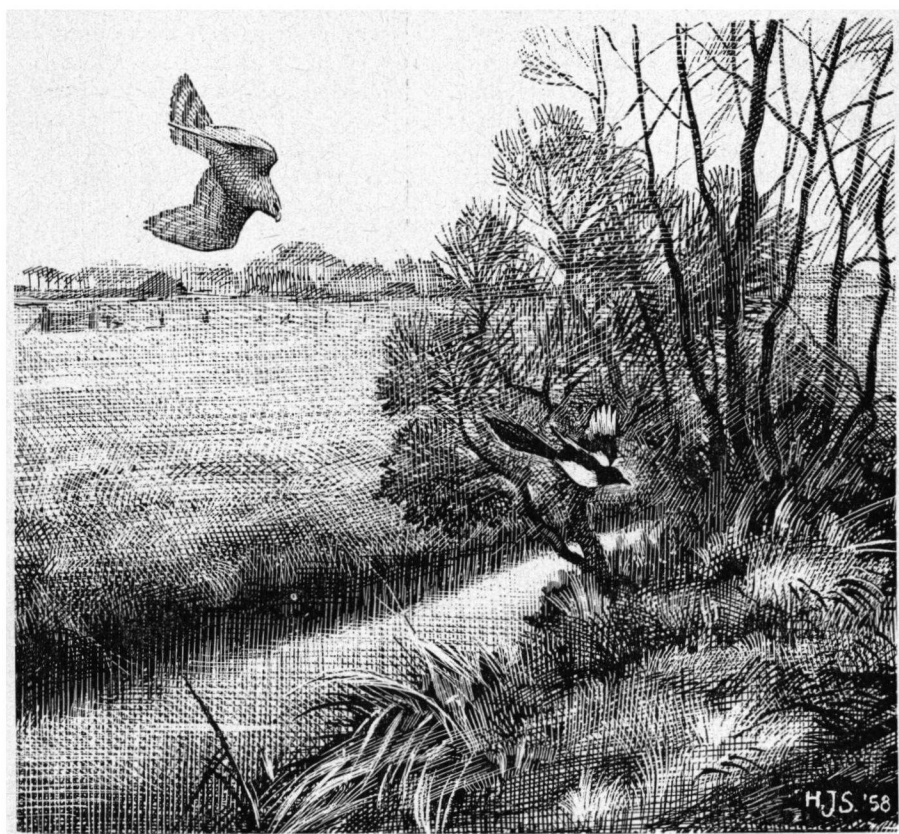
Provincie	Tabel I 1945-1958	Tabel II 1959-1960	Waarvan geslaagd
Friesland	6	2	0
Groningen	1-2	—	—
Drente	ca. 12	ca. 8	ca. 8?
Overijssel	20-25	15	14
Gelderland	37-45	20	17
Utrecht	6-7	6	3
Noord-Holland	1	—	—
Zuid-Holland	—	—	—
Zeeland	—	—	—
Noord-Brabant	15-20	12	7
Limburg	9	10	7
Totaal	107-126	73	56

opzichters, die beslist niet meer op een *havik* zouden schieten. Of dit nu komt doordat in bepaalde gebieden een zeker „biologisch minimum” overschreden is, waardoor de resterende exemplaren niet meer tot broeden kunnen komen, of door de schadelijke invloed van de in de prooidieren aanwezige gifstoffen, is onzeker.

Al met al hebben de hierboven besproken factoren er toe geleid, dat bij het uitvoerige onderzoek in de jaren 1959 en 1960 een grote achteruitgang geconstateerd moest worden. Er werden ca. 73 paar *haviken* broedend geconstateerd, waarvan ca. 56 hun broedsel met succes konden grootbrengen (zie tabel II). Houden we ook nu rekening met een marge van 10 % voor het over het hoofd zien of niet melden van broedgevallen, dan komen we voor 1959-'60 tot een schatting van 80 paar.

Er is in enkele jaren tijds een vermindering van 125 tot 80 paar, een teruggang dus met $\frac{1}{3}$ deel.

Uit opmerkingen uit de kringen zowel van natuurbeschermers als van jagers en vooral ook uit gesprekken bleek, dat in een jachtterrein of boscomplex van 1000-2000 ha (dit hangt af van de aanwezigheid van

HAVIK OP EKSTERJACHT / H. J. Sijper

voldoende jaagbare prooidieren) één paar *haviken* niet alleen getoleerd kan worden, doch zelfs een gunstige invloed heeft op de wildstand.

Er zijn thans, helaas, in Nederland vele boscomplexen van deze afmetingen, waar geen enkel paar *haviken* meer broedt. Het heeft dan ook weinig zin, op het oude vraagstuk in te gaan, hoeveel *haviken* er per 1000 of 2000 ha gewenst zijn.

Onvoorwaardelijke en daadwerkelijke bescherming van de inlandse *haviken* is thans zeer dringend geboden, willen we niet het gevaar lopen, dat de soort geheel verdwijnt.

- Het adres van de schrijver luidt: H. J. Slijper, Schoolpad 9, Laren (NH).